

Vaidotas Valantiejus

Totalitarizmo inversijos samprata Sheldono S. Wolino politinėje filosofijoje

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – išnagrinėti problemines sąveikas tarp totalitarizmo ir demokratijos, analizuojant ir išplečiant Sheldono S. Wolino totalitarizmo inversijos sampratą. Teigiama, kad totalitarizmo inversijų galimybės slypi pačioje demokratijoje. Inversinio totalitarizmo tendencijos gali formuotis tiek konkretaus politinio režimo rėmuose, tiek ir globalios politinės ir ekonominės struktūros lygmenyje. Straipsnyje pabrėžiama, kad demokratijos teorijos turi atsižvelgti į šiuolaikinėms visuomenėms būdingas disciplinarinės tvarkos tendencijas, kurios radikalčiai keičia klasikinę „liaudies valdžios“ idėją. Daroma išvada, kad kartu su totalitarizmu apverčiama ir demokratija, kuri įgauna totalios demokratijos be demoso formą.

Pagrindiniai žodžiai: *inversinis totalitarizmas, valdoma demokratija, politiškumas, imperija.*

Key words: *inverted totalitarianism, managed democracy, political, empire.*

1. Totalitarizmo inversija kaip demokratijos inversija

Totalumo *galimybė* yra viena svarbiausių problemų, būdingų demokratiniam valdymui. Nežiūrint į tai, kad totalumo ir demokratijos idėjos yra radikalčiai priešingos, abiejų tendencijos praktikoje gali įgauti iškreiptą pavidalą ir sudaryti bendrą lydinį. Šiuo atveju totalumas ir demokratija nėra du nesusiliečiantys poliai, o greičiau sąmokslininkai, išduodantys esminius principus, bet sudarantys pragmatinę sąjungą. Taigi pagrindinė priešprieša ir yra tarp galimybės ir realybės. Todėl kiekviena demokratijos teorija turi atsižvelgti į tai, kad tiek pačioje politinėje valdymo formoje, tiek socialinėje aplinkoje slypi totalumo tendencijos.

Nors „totalitarizmo“ terminas pradėtas vartoti trečiajame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje, nurodant itališką fašizmo formą (Geyer, Fitzpatrick 2009; 3), tačiau dažniausiai totalitarizmo sąvoka siejama su nacizmo ir stalinizmo režimais. Šiame straipsnyje akcentuojama platesnė filosofinė ir sociologinė *totalitarinės visuomenės* samprata, kuri gali būti taikoma netgi tam tikriems Vakarų visuomenių raidos ypatumams fiksuoti (žr. pavyzdžiui, Marcuse 1964).

Į tai, kad totalitarizmas nėra tik praėjęs istorinis epizodas, bet reali šiuolaikinių visuomenių problema, bene ryškiausiai atkreipė dėmesį Sheldonas S. Wolinas. Esminiai totalumo bruožai yra kontrolė, ekspansija, viršenybė ir viešpa-

tavimas (Wolin 2008; ix). Šios tendencijos, kai visuomenės vis labiau atsisako realios savivaldos, įstatymo viršenybės, egalitarizmo, viešos diskusijos, veda prie „valdomos demokratijos“ sampratos. Ir tai nėra tik postkomunistinio pasaulio problema. Be abejo, viešajame diskurse visos minėtos idėjos yra itin garbinamos. Vis dėlto politinė praktika liudija, kad šiomis tendencijomis pasižymi ir daugelis modernių demokratiškos Vakarų valstybių. Būtent todėl šiuolaikiniai demokratijos teoretikai vis labiau atkreipia dėmesį į totalitarizmo inversijų galimybes, slypinčias pačioje demokratijoje. Kitaip tariant, kiekvienos demokratijos viduje slypi radikali savidestrukcijos galimybė.

Wolinas taikliai formuluoja bendrąjį transformacinį klausimą: „Kas verčia demokratiją keistis į tam tikrą nedemokratinę arba antidemokratinę sistemą, ir į kokią demokratijos formą ji pertvarkoma?“ (Wolin 2008; xii). Atsakydamas į šį klausimą, Wolinas teigia, kad šiuolaikinių visuomenių pokyčiai yra nuolatinis demokratijos palydovas, verčiantis keistis ir ją pačią. Tačiau tiek piliečiai, tiek valdžia dažnai neįsisąmonina šių pokyčių svarbos. Priešingai negu klasikinės totalitarizmo formos, inversinis totalitarizmas sietinas ne su aiškiai konceptualizuota ideologija ar objektyvuota viešąja politika, o su valdžios struktūromis ir piliečiais, kurie dažnai neįsisąmonina reikšmingų savo veiksmų padarinių (Wolin 2008; x). Kitais žodžiais tariant, demokratija save naikina pati to aiškiai nesuvokdama.

Pasak Wolino, Amerikos demokratija patyrė šį apvertimo procesą ir tapo tokia valdymo forma, kurią jis vadina inversiniu totalitarizmu. Svarbu pažymėti, kad nors ryškiausiai

inversinio totalitarizmo bruožus Wolinas sieja su George'o W. Busho JAV (2001–2009), o *valdomos demokratijos* terminas dažniausiai taikomas Vladimiro Putino Rusijai (Petrov 2011; Penzin 2014; Budraitis 2014), tačiau abi sąvokos visų pirma nurodo ne tiek atskirų valstybių politines sistemas, kiek tendencijas ir galimybes, kurios slypi daugelyje šiuolaikinių demokratiškos. Demokratizacija žengia koją kojon su „totalitarizmo inversijomis“ (Wolin 2008; ix–x): kontroliavimo technologijomis, administracinės priežiūros, masinio manipuliavimo priemonėmis, toli gražu ne visada atpažįstamomis.

Inversinio totalitarizmo sąvoka nurodo sąjungą tarp valstybės ir korporacinės galios, kuri pačia savo esme prieštarauja demokratiškumo impulsams. Kaip teigia Wolinas, inversinis totalitarizmas, priešingai nei klasikinės totalitarizmas, – tai toks naujas politinės sistemos tipas, kuris pasižymi abstrakčia totalizuojančia galia, o ne asmeniniu valdymu, remiasi atsitraukimu nuo politinės veiklos, o ne masine mobilizacija, ir pasikliauja tariamai „privacia“ žiniasklaida, o ne oficialiomis propagandos institucijomis (Wolin 2008; 44). Taigi inversinio totalitarizmo procesai, užuot reflektavę ir įteisinę autonomiškus pilietinės visuomenės principus, subordinuoja juos ekonominio liberalizmo ideologijai.

Inversinio totalitarizmo forma tiesiogiai siejasi su *demoso* (demokratijos subjekto) susvetimėjimo savo paties atžvilgiu procesais. „Demokratija, – kaip pažymi Slavojus Žižekas, – suponuoja minimalų susvetimėjimą: valdžia gali būti atsakinga žmonių atžvilgiu tik tada, jei yra minimalus reprezentavimo atstumas tarp jos ir žmonių. „Totalitarizmo“ atveju šis

atstumas yra slepiamas <...>“ (Žižek 2011; 118). Kitaip tariant, totalitarinis lyderis tiesiogiai atstovauja liaudies valią, kurią jis „žino“ geriau nei pati liaudis. Komunistinio totalitarizmo esmė, kaip įrodinėja Lefortas, buvo *partija*, kuri „nuo pradžios buvo ir tikra, ir įsivaizduojama“ (Lefort 1986; 84). Partija kontroliavo absoliučiai viską. Inversinio totalitarizmo atveju, lyderis nėra sistemos architektas, o greičiau jos produktas, t.y. korporacinės galios, viešųjų ryšių specialistų ir partinių ideologų konstruktas (Wolin 2008; 44). Pažymėtina, kad sistemos anonimiškumas tik dar labiau padidina totalaus valdymo galimybę.

Inversinio totalitarizmo rezultatas – piliečiai tampa vis mažiau aktyvūs, o politika – vis labiau privatus reikalas, veikiantis pagal ekonominius „laisvosios rinkos“ principus. Pastarasis bruožas sujungia dvi svarbiausias nagrinėjamas sąvokas: inversinį totalitarizmą ir valdomą demokratiją. Valdomos demokratijos terminas nurodo valdančiųjų elitų manipuliacinį ir vadybinį požiūrį į politiką, kuris yra realizuojamas per tiesioginę politinių jėgų kontrolę ir įkūnytas sistemą paremiančios žiniasklaidos (Penzin 2014; 164). Nors egzistuoja formalios demokratinės institucijos, valdomos „demokratijos“ sistema ištrina vieną svarbiausių demokratijos bruožų – jos neapibrėžtumą, arba tai, ką įvairūs postfundacionalizmo filosofai įvardija kaip *tuščią demokratijos erdvę* (Lefort 1988). Taigi panaudodamas demokratijos priemones, inversinis totalitarizmas nukreipia demokratijos principus prieš ją pačią. Vyrauja demokratijos kaip *valdymo technikos* samprata, o demokratijos kaip politinės formos klausimai, pažymi Giorgio Agambenas, politikus netgi trikdė (Agamben

2011; 12). Rezultatas: lieka „demokratija“, turinti vis mažiau demokratiškas tendencijas.

Totalitarinis valdymas dažniausiai yra apibrėžiamas kaip politinis mėginimas sukurti idealizuotą visuomenės kaip nedalomos visumos modelį, kur kiekviena dalis tikslingai vykdo režimo tikslus. Visa ir viena susilieja ir tampa tuo pačiu kūnu. Istoriskai žinomos totalitarizmo formos tai bandė pasiekti totalia visų gyvenimo sričių kontrole iš viršaus. Hannah Arendt teigimu, „totalitarinis valdymas klases visada paversdavo masėmis, partijų sistemą pakeisdavo ne vienpartine diktatūra, o masiniu sąjūdžiu, valdžios centrą perkeldavo iš armijos į policiją ir imdavosi užsienio politikos, atvirai nukreiptos į pasaulinį viešpatavimą“ (Arendt 2001; 443). Masiškumas žymi esminį totalitarizmo bruožą – valią „pilnai tapatybei“, t.y. totalitarizmas siekia užpildyti tuščią demokratijos erdvę (potencialią politiškumo formą) vienodinančiu, standartizuojančiu faktiniu turiniu. Totalitarizmo sąlygomis politinė bendruomenė sutampa pati su savimi ir tampa totalaus kūno („liaudies valdžios“) abstrakcija.

Ne brutali fizinė prievarta, o minėtas sutapimas ir vienodumas yra svarbiausias požymis, išliekantis ir inversinio totalitarizmo sąlygomis. Tai, savo ruožtu, sunaikina bet kokias realios demokratijos galimybes. Esminis bruožas, kurį išskiria Arendt, yra tai, kad totalitarizmas niekada nepalieka žmogaus vieno: „sunaikinant bet kokią erdvę tarp žmonių ir juos suspaudžiant į vieną daiktą, sunaikinamos net produktyviosios izoliacijos galimybės“ (Arendt 2001; 458). Nors inversinio totalitarizmo atveju demokratinė erdvė naikinama kitaip, tačiau išryškėja rezultatų panašumai: „tai režimas, kuriame kultūra, poli-

tika ir ekonomika susilieja į visumą, totalumą“ (Wolin 2008; 269). Politiškumo horizontas sunyksta, lieka politika – visuomenės pastangos užpildyti santykio su pačia savimi trūkumą kaupiamuoju būdu. Ši visuomenės „pozityvizacija“ savo ruožtu atliepia „aistrą, kad žmonija eina būtino suvienodėjimo link“ (Manent 2008; 9). Totalitarizmo inversijos sukimba su šiai idėjai neprieštaraujančiais liberalaus pliuralizmo principais – *žmonijos vienumo* ideologemomis.

Paradoksas – *vienodai* yra ištrinamas tik politiškumas, tačiau ekonominėje sferoje, *vienodumo* principas netaikomas. Priešingai, inversinis totalitarizmas yra griežtai neegalitarinis režimas, naikinantis bet kokias demokratinio egalitarizmo užuomazgas. Politiškai svarbi Wolino mintis – inversinio totalitarizmo ideologija yra kapitalizmas, kuris yra lygiai taip pat nekvestionuojamas kaip ir nacizmo doktrina ketvirtąjo dešimtmečio Vokietijoje (Wolin 2008; 47). Globalios raidos požiūriu, demokratijos poslinkiai ekonominio liberalizmo formos link yra ne tik spartūs, bet ir linijiniai, t.y. nukreipti į vienintelį tikslą ir atmetantys menkiausiai universalios procedūrinės demokratijos, kaip liberalaus kapitalizmo, alternatyvą:

„Tikroji šio valdančiosios ideologijos mums primetamo pasirinkimo problema yra ne „fundamentalizmas“, bet, greičiau, *pati demokratija*: tarsi vienintelė alternatyva „fundamentalizmui“ būtų liberaliosios parlamentinės demokratijos politinė sistema.“ (Žižek 2010; 11–12)

Inversinio totalitarizmo skiriamasis bruožas – *rinkos santykių* ir *demokratijos institutų* sutapimas. Šiuo specifiniu požiūriu, inversinis totalitarizmas, kiek šis reiškinys tapatinamas su profesionalia institucine ir ekspertine politika,

įgyja labai aiškų tikslą – sieki legitimuoti techninį *ekonominio liberalizmo* pavidalą. Specifinis teleologinis vaizdinys jungia dvi pagrindines dalis – modernizacijos teoriją ir globalizaciją kaip glaudų rinkos santykių ir demokratijos institutų suartinimą:

„1989-aisiais žlugus valstybinio socializmo režimams, o Kinijai netrukus atsigręžus į rinkos kapitalizmą, socializmas ir marksizmas traktuojami kaip praeities reiškiniai. Visuomenės, kurios, rodės, priešinasi kapitalizmui ir teikia vilčių alternatyvai, kapituliuoja, o jų sėkmė dabar dažnai matuojama atsižvelgiant į mastą, kuris liudija rinkos kapitalizmo išplėtojimą“ (Murthy 2009; 9).

Dabartis ateityje įkūnijama kaip alternatyvų stingantis neoliberalus scenarijus. O demokratinė dalis redukuojama į minimalistines procedūras, atitinkančias visuotinai galiojančią *konsenso politiką*. Nenuostabu, kad tuščia demokratijos erdvė užpildoma iš pažiūros „laisvos visuomenės“ projektais, kuriems savo ruožtu visiškai neprieštarauja šiuolaikinės fragmentacijos, pliuralizmo, individualizmo figūros:

„Demokratinis gyvenimas tampa indiferentišku prekių vartotojo, mažumų teisių, kultūros industrijos ir vaikų, gaminamų laboratorijose, gyvenimu. Šis gyvenimas paprastai ir visapusiškai sutapatinamas su „moderniąja visuomene“, kuri tuo pačiu pertvarkoma į homogenišką antropologinę figurą“ (Rancière 2006; 29).

Inversinis totalitarizmas, glaudžiai susijęs su technologinėmis valdymo ir organizacijos galimybėmis, sukuria valdžios ir visuomenės reiškinį, Wolino vadinamą „vartotojišku suverenitetu“ arba „akcininkų demokratija“ (Wolin 2008; 65). Priešingai nei klasikinis totalitarizmas, kuris stengėsi išlaikyti nuolatinę politinę mobilizaciją, inversinis totalitarizmas remiasi

politiškai demobilizuota visuomenė, t.y. piliečiais, kurie yra apatiški, tyliai paklūstantys, patiriantys „dalyvavimo jausmą“ tik per rinkimus.

Vienas svarbiausių inversinio totalitarizmo bruožų – ekonomika dominuoja prieš politiką (Wolin 2008; 58). Tačiau tai nereiškia, kad totalinė valstybė išnyksta ar kad vyrauja „nematomos rinkos rankos“ abstrakcija. Atvirksčiai, valstybės galia, susijungus su korporacine galia, tik padidėja, tačiau netolygiai visoms visuomenės grupėms, o tai prieštarauja klasikiniam demokratijos idealui – visų piliečių lygybei. Ekonomizmo aspektas liudija, kad inversinio totalitarizmo bruožai gali plisti globaliu mastu, neapsiribodami tik didžiosiomis valstybėmis ar imperinėmis ambicijomis. Tai leidžia išplėsti Wolino analizę, teigiant, kad inversinio totalitarizmo tendencijos gali formuotis tiek konkrečiau politinio režimo rėmuose, tiek ir globalios politinės ir ekonominės struktūros lygmenyje.

2. Valdoma demokratija be politiškuo

Valdomą demokratiją didžiąja dalimi galima pavadinti *rinkimine demokratija*, t.y. politine forma, kurioje valdžią legitimuoja valdomas ir kontroliuojamas rinkimų institutas. Reikia pažymėti, kad valdomos demokratijos terminas nebūtinai turi nurodyti tiesioginį rinkimų klastojimą, papirkinėjimą ar jėgos panaudojimą. Kitaip nei klasikiniame totalitarizme ar įvairiose šiuolaikinio autoritarizmo formose, opozicija nėra eliminuojama fiziškai, bet per tam tikras socialines ir ekonomines tendencijas, kurios skatina „integraciją, racionalizaciją, koncentruotą turtą ir tikėjimą, kad iš esmės bet kuri problema – nuo sveikatos priežiūros iki

politinių krizių, netgi paties tikėjimo – gali būti valdoma, t.y. palenкта kontrolei, nuspėjamumui ir sąnaudų-naudos analizei“ (Wolin 2008; 47). Rinkėjai tampa tokiais pat nuspėjamais kaip ir vartotojai, o visa procesą legitimuoja viešosios nuomonės apklausa. Taigi nebūtina klastoti rinkėjų preferencijų, galima sukonstruoti pačias preferencijas. Tokiu būdu, išlaikomas demokratinis fasadas, tačiau visas procesas yra kontroliuojamas, valdomas.

Valdoma demokratija paprastai laikoma tarpiniu režimu (nei visiškai demokratinium, nei visiškai autoritariniam), tam tikra sąlyginė demokratijos forma. Svarbu pabrėžti, kad pats sąlyginė demokratijos terminas nurodo tik demokratijos kokybės problemą (kiek demokratija liberali, o kiek neliberali), tačiau nepaneigia paties demokratinio režimo tipo. Kita vertus, kykla klausimas, ar tokie terminai kaip formali demokratija, fasadinė demokratija, tariama demokratija nėra oksimoroni? Juk pats demokratijos terminas reiškia visuomenės, liaudies, kaip lygių piliečių visumos, prioritetą, jos suverenitetą, atviras valdymo formų rinkimosi galimybes, skirtingus lygybės ir laisvės santykio derinimo būdus, viešąją atskaitomybę, lygią visų piliečių teisę balsuoti, burtis į politines bei kitas socialines asociacijas. Nors kai kurios pamatinės vertybės, pvz. lygybė ir laisvė, gali konfliktuoti ir skirtingi demokratijos modeliai nevienodai sprendžia jų santykio dilemą, tačiau joks demokratijos modelis negali iš principo neigti nė vienos iš šių vertybių. Jei klasikinė *liaudies valdžios* idėja kuria nors forma yra paneigiama, nėra ir demokratijos.

Svarbu pažymėti, kad įvairūs demokratijos apibrėžimo kriterijai nurodo ne tik tam tikrą

idealų tipą, bet ir realias teises, institucijas ir procesus. Todėl, pavyzdžiui, R. Dahlio išskirtos septynios būtinos institucijos¹, kad valdžią būtų galima laikyti poliarchine, yra kriterijus, ne tiek skiriantis modernias liberalias demokratijas nuo minimalistinių rinkiminių demokratijų², kiek nurodantis, kad visi poliarchijos institutai taip pat yra būtini didžiausiam įmanomam demokratinio proceso įgyvendinimui kokios nors šalies valdžioje (Dahl: 1994, 297–8). Kitaip tariant, demokratijų klasifikavimas yra galimas tik vertinant, kiek plačiai minėtos institucijos yra įgyvendinamos *realiai*, bet ne pritaikant sąlyginės demokratijos terminą tuo atveju, kai kuris nors kriterijus yra iš esmės netenkinamas.

Tai, kad valdomos demokratijos terminas yra iš esmės oksimoronas, pripažįsta ne tik Wolinas, bet ir kiti autoriai, analizuojantys demokratijos žlugimo klausimus. Kaip nurodo Mark Chou, yra trys grupės autorių, kurios pateikia skirtingas priežastis, kodėl demokratijos sužlunga. Pirmoji grupė pagrindine priežastimi laiko neišspręstas institucines, socio-ekonominės ar politines problemas ir todėl siekia pašalinti šias kliūtis demokratinėi konsolidacijai. Antroji grupė įrodinėja, kad pačiai demokratijai būdingos tam tikros sąlygos ir savybės, kurios veda į savidestrukciją. Trečioji grupė, pripažindama šias demokratijos silpnybes, siekia jas įveikti, paradoksaliai ieškodama antidemokratinį alternatyvų (žr. Chou 2011).

Pirmoji grupė atitinka sisteminę tranzitologijos paradigmą, kuri pripažįsta esamą demokratijos padėtį kaip natūralią ir vienintelę teisingą. Todėl jos sprendimas yra pačios sistemos viduje – kūnas yra sveikas, tereikia pašalinti antisisteminius balsus. Tuo tarpu, antroji (Wolin 2008; Keane 2009; Rosanvallon 2008; Castoriadis 1987) ir trečioji grupės (Žižek 2010; Žižek 2011; Kofmel 2008) pripažįsta vidinius demokratijos prieštaravimus ir ieško alternatyvių problemos sprendimo būdų, netgi išeinančių už pačios demokratijos ribų.

Demokratijos savidestrukcijos problema yra tiesiogiai susijusi su demokratijos *autonomiškumo* klausimu. Konkretinant abstraktų „liberalios demokratijos“ terminą pažymėtina, kad ši forma idealiai apima dvi idėjas – liberalią *autonomiškumo* (politinio subjekto gebėjimo formuoti tinkamą, gerą, gyvenimą) ir demokratinę *lygybės* (teisingo gyvenimo) idėją. Šiuo idealiu (dviejų idėjų derinimo) požiūriu, demokratija yra *radikalus* autonomijos projektas, kuris kvestionuoja visus, be išimties, socialinius institutus (Castoriadis 1991; 166).

Kadangi demokratija gali atvirai kritikuoti savo pačios pagrindus, esminis jos bruožas – nuolatinis taisymo ir keitimosi procesas. „Demokratija, – kaip pažymi Cornelius Castoriadis, – nėra vien tik teisė balsuoti antriniais klausimais“ (Castoriadis 1987; 98). Demokratija yra *savęs kūrimo procesas*, o ne tiesmukas išsi-

¹ R. Dahlis išskiria šias poliarchijos institucijas: 1) renkami pareigūnai; 2) laisvi ir sąžiningi rinkimai; 3) priskirianti balsavimo teisė; 4) teisė balotiruotis; 5) žodžio laisvė; 6) alternatyvi informacija; 7) asociacinė autonomija (Dahl: 1994, 296).

² Minimalistinės rinkimų demokratijos modelis geriausiai išryškėja J. Schumpeterio technokratinėje vizijoje. Jo teigimu, „demokratinis metodas yra tokia institucinė politinių sprendimų priėmimo tvarka, kai tam tikri individai per konkurencinę kovą dėl rinkėjų balsų įgyja sprendimo galią“ (Schumpeter: 1998, 297).

laisvinimo doktrinų – komunizmo, socializmo, liberalizmo – įgyvendinimas. Išvengti deterministinių nuostatų padeda supratimas, kad bet kurie *socialiniai* reiškiniai sudaro *simbolinius* ryšius, kurie egzistuoja kaip savarankiška esamos tikrovės dalis (Castoriadis 1987; 117). Viena vertus, nuolatinis savęs kūrimas ir perkūrimas gali sukurti pavojų, kad piliečiai nueis per toli ir sunaikins pačios demokratijos pamatus. Kita vertus, bandymas reguliuoti simbolinę kūrimo galią reiškia pačios demokratijos prigimties, t.y. jos dviprasmiškumo, panaikinimą. Inversinis totalitarizmas, bandydamas kontroliuoti demokratijos „išsišokimus“, būtent ir sunaikina patį demokratiškumą, paversdamas ją valdomos demokratijos farsu.

Tam tikras natūralistinis „dorų ydų anarchijos įteisavimo“ demokratijoje ciklas (valdžia yra įteisinta prievarta, tad „nusikaltimų savotiškas rėmimas vyriausybės lygiu“³ – yra ne *blogų ydų*, o *gerų ydų* diegimas), apimantis valdančiuosius ir valdomuosius verčia prisiminti ne ilgą ir labai prieštarinę „demokratijos“ gyvavimo žmonijos istorijoje laikotarpį ir klausiti, kiek šioji valdymo forma apskritai yra susijusi su tiesioginiu *demoso* patyrimu. Tai esminis klausimas: ar valdančiųjų ir valdomųjų tarpusavio santykis yra dviejų „klasių“ – *duodančių įsakus* ir *paklūstančių įsakams* – santykis, ar, priešingai, ir valdantieji,

tiksliau, įgaliojami, ir valdomieji nori *visų* žmonių aktyvaus dalyvavimo politikoje, kurią reikia skirti nuo procedūrinės politikos? Į šį klausimą padeda atsakyti Richardas Bernsteinas: net pagrindiniai demokratijos principų formuotojai bei steigėjai nei norėjo, nei manė, kad aktyvus visų žmonių dalyvavimas yra reikalingas (Bernstein 2010; 288).

Taigi demokratinis principas nuo pat pradžių gąsdino pačius „demokratus“. Vis dėlto demokratija nėra įstaiga ir įstatymų leidybos centras. Ją sudaro kiekvienas politinės visuomenės narys:

„Teigti, kad demokratija yra tik valdymo forma – tolygu sakyti, kad namai yra plytų, su tvirtintų cemento skiediniu, daugiau ar mažiau geometrinis išdėstymas; ir kad bažnyčia yra pastatas, susidedantis iš klauptų, sakyklos ir smailės su kryžiumi. Tai tiesa, jie tikrai turi šiuos dalykus. Bet tai klaidinga; ir namai, ir bažnyčia yra žymiai daugiau. Demokratija, kaip ir bet kokia kita politėja, buvo tinkamai pavadinta istorinės praeities atmintimi, gyvosios dabarties sąmone, ateinančios ateities idealu. Demokratinė, kitaip sakant, yra socialinė, t.y. etinė koncepcija, ir būtent jos etine reikšme grindžiama jos valdymo reikšmė. Demokratija yra valdymo forma tik todėl, kad tai yra moralinės ir dvasinės asociacijos forma.“ (Dewey 1969; 240)

Pagrindinė valdomos demokratijos pasekmė – politiškumo⁴ suvadybinimas. Iš politikų pradeda reikalauti vadybinių, o ne politinių

³ Pasirinkimo nebuvimo prievarta yra vienas dažniausiai užmirštamų modernios demokratinės sistemos bruožų. Visuomenės kūnas patiria nuolatinį smurtą, kurį pagrindžia valdžios „Nieko nežinau, nieko nemačiau“ užnugaris: „Demokratiškos kraštų vadovai, beveik visada įtarinėjami nusikalstama veikla, vyriausybės lygiu savotiškai remia nusikaltimus, kuriais yra kaltinami. Taigi jie duoda pražūtingą pavyzdį dar tebekovojančiai dorybei ir puikių palyginimų užsislėpusiai nedorybei“. (Tocqueville 1996; 240)

⁴ „*Politiškumą* aš apibrėšiu kaip idėją, kad laisva visuomenė, sudaryta iš skirtumų, vis dėlto gali džiaugtis bendrumo akimirkomis, kai kolektyvinė valdžia, remdamasi viešaisiais svarstymais, panaudojama siekiant paremti arba ginti kolektyvo gerovę. *Politika* įvardija įteisintą ir viešąjį var-

sugebėjimų. Tačiau Wolinui vadyba nėra neutrali sąvoka. Jos šaknys – verslo kultūroje, jos vertybes formuoja konkurencinė ekonomika, kuri nuolat spaudžia apeiti, jei tik įmanoma, teisės ir etikos normas (Wolin 2008; 135). Nesavanaudiškumą, kaip viešąją dorybę, keičia kaštų ir naudos apskaičiavimas. Taigi politiniai sprendimai tampa priklausomi nuo rinkos.

Vadybos modelio perkėlimas į politiką žymi viešosios srities susitraukimą ir privačios, t.y. korporacinės, galios ekspansiją. Valdžia nebeprivalo rūpintis piliečių gerove, siekti bendrojo gėrio. Tradicinės valdžios funkcijos, pavyzdžiui, gynyba, sveikatos priežiūra, švietimas, vis dažniau atiduodamos į privačias rankas, arba bent jau palenkiamos tariamiems „laisvos rinkos“ dėsniams. Kitaip tariant, demokratinis politiškumo pagrindas nyksta ir tai, savo ruožtu, sukuria sąlygas formuoti inversinio totalitarizmo režimui, kuris pačia savo prigimtimi yra antidemokratinis ir antiegalitarinis.

Privatizacijos principo, kaip pagrindinio valdomos demokratijos elemento (Wolin 2008; 136), išplitimas veda prie gana kontraversiškos išvados, kad jei nėra bendro veiksmo, nėra ir politikos. Terminas „viešumas“, kaip nurodo Hannah Arendt, „žymi patį pasaulį, kiek jis yra bendras mums visiems ir besiskiriantis nuo mums jame priklausančios privačios vietos“. Taigi „viešumo sritis, kaip bendras pasaulis, sutelkia mus kartu ir vis dėlto neleidžia, kaip sakoma, kristi vienas ant kito“ (Arendt 2005; 55). Kitais žodžiais tariant, viešoji sritis yra bendras rūpinimasis tais pačiais dalykais, bet iš

skirtingų perspektyvų. Diskusija ir racionalus sprendimas yra negalimas tiek tironijos atveju, kai visi yra izoliuoti vienas nuo kito, tiek ir masių visuomenės sąlygomis, kai visi tampa vienodi kaip vienas. Abiem atvejais „žmonės tapo visiškai privatūs, t.y. jie prarado galimybę matyti ir girdėti kitus, būti jų matomi ir girdimi“ (ten pat; 60).

Privačioje srityje vyraujančios efektyvumo logikos išplitimas į viešąją glaudžiai siejasi su Kuhno *revoliucijų* ir jas keičiančių *normaliuųjų tarpinių*, kurie eina paskui *paradigmas*, terminologija. Būtent ši terminologija skatina prisitaikymo prie „savaime suprantamumo“ tendencijas: paradigma yra paprasčiausiai mokslinė teorija drauge su sėkmingo ir efektingo taikymo pavyzdžiais. Ypač svarbu – efektingas taikymas – daromas išpūdis jaunesnei kartai (Putnam 1975; 259). Pradžioje revoliucija (naujo būdo atradimas), paskui revoliucijos normalizavimas ir t.t.

Efektingo taikymo ir *daromo išpūdzio jaunesnei kartai* santykis (normalizacija, natūralizacija ir rutinizacija) – tai objektyvaus laiko standartizavimo procesai bet kokiose gyvenimo srityse. Pavyzdžiui, nevaržoma ir totali privatizacija Lietuvai vos atkūrus nepriklausomybę ir neoliberalus socialinių ir politinių sąsajų ardymas – du ryškūs normatyvinių kategorijų objektyvizacijos pavyzdžiai. Tai ekonomizmo revoliucijos *turėtų būti* normalizavimas: „turėtų būti“ – lygu „yra“. Dabar mes ne tik turime įsitikinimą, kad *individas* yra *nepriklausomas* nuo *visuomenės* (tuomet tai buvo dar tik ideo-

žymaši, tiesiogiai susijusį su organizuota ir netolygia socialine valdžia, dėl priėjimo prie išteklių, tinkamų viešajai kolektyvo valdžiai. Politika yra tęstinė, nesibaigianti. Priešingai, politiškumas yra epizodinis, retas reiškinys.“ (Wolin 2004; 31)

logija), o reikalaujame, kad ir mes ir kiti, turėtų tokį normatyvinį tikėjimą. Mes ne tik turime norus, bet ir reikalaujame, kad ir kiti šiuos, o ne kitus norus, turėtų pasirinkti. Tai totalus reikalavimas, kad esamo pavyzdžio nesuterštų jokie *kitokie požiūriai*.

Antidemokratija, vykdomosios valdžios dominavimas ir elito valdžia yra pagrindiniai inversinio totalitarizmo dėmenys (Wolin 2008; 239). Vykdomosios valdžios antidemokratiškumą lemia ne tik paprastas faktas, kad priešingai nei įstatymų leidžiamoji, ji nėra tiesiogiai renkama piliečių, bet visų pirma tai, kad *vykdančysis* tampa *vadovu-vadybininku*. Kitaip tariant, tokie bruožai, kaip stipri centralizuota valdžia, hierarchinė galios struktūra, kontrolė, tampa esminiais, o tokie demokratiniai impulsai, kaip atskaitomybė piliečiams ar nesavanaudiškumas, – kliūtims efektyviam valdymui.

Jacques Rancière'as, aptardamas demokratijos (liaudies valdžios) ir ochlokratijos (minios valdžios) sąveiką nuo Platono iki postsocializmo, atskleidžia demokratijos virsmo į savo priešingybę fenomeną. Pasak jo, atsisakydami analitiškai skirti *demos* ir *ochlos*, ne tik patenkame į uždaro progresyvizmo ratą, bet ir įteisiname postdemokratinę ekspertų valdžios *formą*: „Postdemokratija yra tikslus ochlokratijos ir tariamos jos priešybės, *epistemokratijos*, sutapimas: profesionaliausiųjų valdžios, natūraliai atsirandančios iš edukacinės sistemos režimo, darančio poveikį tiksliai apskaičiuojamam didesnių ar mažesnių pasitenkinimo šaltinių administravimui“ (Rancière 1995; 35).

Politiškumo formą inversiniame totalitarizme nepastebimai pakeičia valdomos demokratijos be politiškumo turinys: demoso valdžią

pakeičia ciklinė laikinų kompromisų, sudaromų tarp išrinktų politinio elito grupių, valdžia. Šiuo aspektu simbolinis tuščios demokratijos erdvės vaizdinys, būdingas pliuralistinei demokratijai, susiaurėja į liberalų pliuralistinį – „anarchiškos erdvės“, kurioje vyksta interesų grupių konfliktai. Valdoma demokratija, viena vertus, daugina susvetimėjimą technoekonominėje ir technopolitinėje srityse, kita vertus, panaikina įrankius, kuriais remiantis būtų galima reflektuoti šio susvetimėjimo priežastis ir pasekmes.

3. Imperija kaip modernybės ženklas

Inversinio totalitarizmo samprata glaudžiai susijusi su imperijos, supergalybės, imperializmo, globalizacijos sąvokomis. Wolino vartojamas *supergalybės* terminas nurodo galios projekciją į išorę, o *inversinis totalitarizmas* projektuoja galią į vidų (Wolin 2008; xiii). Imperializmo sąvoka paprastai žymi dominavimo ir išnaudojimo elementus, t.y. nelygų politinį santykį tarp imperijos centro ir jos subjektų. Pagrindinė Wolino analizės tezė ir yra ta, kad Jungtinės Amerikos Valstijos yra ne tik imperinė supergalybė, bet netgi imperinis politikos pobūdis yra perkeliamas ir į vidaus politiką, t.y. į santykius su savo piliečiais. Kitaip tariant, imperinė politika užkariauja vidaus politiką ir tai tampa esminiu inversinio totalitarizmo momentu (Wolin 2008; 192). *Demos* jau ne politikos subjektas, jis tampa imperiniu objektu.

Nors Wolino analizė apsiriboja JAV politikos realijomis, „inversinis totalitarizmas“ ir „imperinė supergalybė“ yra teorinės sąvokos, kurios gali būti išplėtos ir tinkamos kitų panašių politinių procesų analizei. Tiek totalitarizmo, tiek imperijos tendencijos yra pakankamai

žymios kalbant apie kapitalizmo, globalizacijos, postkomunizmo procesus. „Modernybės pabaigos“, „ideologijos pabaigos“, „istorijos pabaigos“ ideologemos turi ryškų imperinį atspalvį – viena idėja, viena tiesa, viena logika⁵. Alternatyvų nebuvimas nei realiaime, nei simboliniame lygmenyje liudija lygiai tokį patį hierarchinį dominavimo ir paklusimo santykį kaip tarp imperijos subjekto.

Pavyzdžiui, Michaelas Hardtas ir Antonio Negri vartoja „Imperijos“ sąvoką platesne prasme: „Imperija yra politinis subjektas, kuris efektyviai reguliuoja globalinius mainus, suvereni galia, kuri valdo pasaulį“ (Hardt, Negri 2000; xi). Imperijos valdžia neturi jokių ribų – jos neriboja nei teritorija, nei istorija. Imperija valdo visą erdvę, yra už istorijos ribų ir veikia visuose socialinio pasaulio lygmenyse, t.y. kontroliuoja ne tik sąveikas tarp žmonių, bet ir pačią žmogaus prigimtį (Hardt, Negri 2000; xiv–xv). Taigi priešingai nei klasikinės imperijos, kurias galima

nagrinėti kaip politinio režimo tipą, *Imperija* žymi ne vieną valstybę ar sąjungą (JAV, ES, Rusija ir t.t.), bet vieną principą, tariamą „istorijos pabaiga“, objektyvuotą vienodumą⁶ arba, tariant Hardto ir Negri žodžiais, „tarptautinę disciplinarinę tvarką“ (Hardt, Negri 2000; 261).

Imperijos, kaip disciplinuojančio mechanizmo, samprata išplečia totalitarizmo inversijos tezę, darydama ją žymiai lankstesne ir tinkamesne šiuolaikinių procesų analizei. Šiuo atveju inversinis totalitarizmas žymėtų problemišką demokratijos ir totalumo susiliejimą, kuriam būdingas „polinkis į demokratiją be piliečių“ (Wolin 2008; 65). Taigi du totalūs politikos kūnai – totalitarizmas ir demokratija – nurodo ne tiek dichotomiją, kiek kompleksišką *galimybių ir tendencijų sferą*.

Remiantis kontrasto principu, *antitotalitarizmo*, tapatinamo su *liberaliaja demokratija* nuostata, momentas yra gerokai aiškesnis negu *totalitarizmo inversijos* momentas. Tačiau „aiš-

⁵ Paradoksaliai, bet „istorijos pabaigos“ ideologema iš tiesų glaudžiai siejasi su istorijos kaip nenutraukiamos pažangos samprata. Istorija iš tiesų nesibaigė: tariama istorijos pabaiga tėra „geresnė“ istorijos pradžia, kurią legitimuoja ir įtvirtina disciplinarinės politinės institucijos. Kitaip tariant, Marxas ir Darwinas iš tiesų sėdi tose pačiose rogėse: „<...> Net Engelsas negalėjo sugalvoti didesnio komplimento Marxo moksliniams laimėjimams, kaip pavadinti jį „istorijos Darwinu“. Jei apsvarstytume ne realius tų dviejų žmonių laimėjimus, o pamatinius filosofinius jų principus, pasirodytų, kad galiausiai istorijos judėjimas ir gamtos judėjimas yra visiškai tas pat. Tai, kad Darwinas judėjimo idėją taiko gamtai, tai, kad jis pabrėžia, jog bent jau biologijos srityje gamtinis judėjimas yra ne ciklinis, o linijinis, išsiskleidžiantis kaip begalinė pažanga, faktiškai reiškia, kad gamta, galima sakyti, nublokšta į istoriją, kad gamtinis gyvenimas traktuojamas istoriškai.“ (Arendt 2001; 746)

⁶ Objektyvuotas vienodumas tampa kertiniu gamtos ir politikos mokslų sąjungos principu. Vienoda ekspertinio žinojimo sistema galioja tiek gamtos, tiek žmogaus pasauliams: „Jei moderniajai epochai būdingos bėdos paprastai atsiranda per gamtos mokslus ir buvo patirties, įgytos stengiantis pažinti visatą, padariny, tai dabar tas atsižadėjimas vienu metu iškyla iš fizikos ir politikos srities. Šios bėdos esmė ta, kad beveik kiekviena aksioma, atrodo, pasiduoda nuoseklioms dedukcijoms, ir net tokiu mastu, kad atrodo, tarsi žmonės gali įrodyti beveik kiekvieną pasirenkamą hipotezę, ir ne tik grynų intelekto konstrukcijų, tokių kaip įvairios totalistinės istorijos interpretacijos, vienodai gerai pagrindžiamos faktais, srityje, bet ir gamtos moksluose.“ (Arendt 1995; 100)

kumas“ tampa iliuziniu, kai paaiškėja, jog vien tik antitotalitarizmo nuostata neužkerta kelio fundamentalizmo mąstysenai ir praktikai transformacijos į valdomą demokratiją laikotarpiu. Vienodinančios ir universalistinės naujosios demokratijos tendencijos turi fundamentinį „tikrumo“ ženklą, tačiau daugiau tikrumo – dėl kapitalizmo ir imperijos, o ne dėl demokratijos.

Demokratija yra nuolatinis, neapibrėžtas ir nefiksotas kūrimo procesas. Todėl bet kokie mėginimai valdyti, disciplinuoti, kontroliuoti iš esmės naikina tiek demokratiškumo, tiek politiškumo esmę. Viena vertus, pagrindinis demokratijos subjektas yra *demos* kaip bendras, tačiau vidujai neapibrėžtas kūnas. Kita vertus, demokratija, kiek ji sutampa su visa apimančia liberalaus kapitalizmo ideologija, ištrina skirtumus, padalijimus, neišnaikinamus prieštaravimus tarp skirtingų bendrojo gėrio sampratų. *Demos* kaip subjektas inversinio totalitarizmo sąlygomis siejamas su technologinėmis valdymo ir organizacijos galimybėmis, leidžiančiomis „užpildyti“ iš prigimties neapibrėžtą *demos* formą ir išspręsti neapibrėžtumo dilemą. Tačiau „išsprendimas“ apverčia ne tik totalitarizmą, bet ir demokratiją, vesdamas į totalią demokratiją be paties *demos*.

Išvados

Totalitarizmo ir demokratijos galimų sąsajų analizė atskleidžia tendenciją, kuri dažnai yra užmirštama, – totalitarizmo inversijų galimybės

slypi pačioje demokratijoje. Dar daugiau – totalumo bruožus galima atsekti ne tik konkrečios valstybės vykdomoje politikoje, bet ir globalios politinės ir ekonominės struktūros lygmenyje. Disciplina, kontrolė, valdymas pakeičia klasikinę demokratijos idėją – vystosi totali demokratija be paties referento, t.y. *demos*.

Ekonomizmo formavimasis, t.y. ekonomikos dominavimas prieš politiką, leidžia valstybės galiai susijungti su korporacine galia ir išplėsti disciplinarinio mechanizmo mastą. Tai tiesiogiai pakerta demokratinį – visų piliečių lygybės – idealą. Politiškumą, t.y. savivaldą, kooperaciją, viešas diskusijas, inversiniame totalitarizme nepastebimai pakeičia konkurencinės laisvosios rinkos vertybės. Tai sukuria valdomos demokratijos fenomeną, kuriam būdingas techninis politinių problemų sprendimo modelis. Tarp *demos* ir valdžios atsiranda didžiulis plyšys, naikinantis tiek politiškumą, tiek demokratiškumą.

Vienintelė galimybė dar kartą apversti jau patį inversinį totalitarizmą yra pripažinti iš prigimties neapibrėžtą *demos* formą. Nors, viena vertus, demokratija veiksmingai gali egzistuoti tik kaip politinė bendruomenė, vienijama pilietiškumo ir bendro gyvenimo kartu, tačiau, kita vertus, ši bendruomenė visada turi likti atvira, pripažindama skirtumus, padalijimus, neišnaikinamus prieštaravimus tarp skirtingų bendrojo gėrio sampratų. Sheldonas S. Wolino analizė atskleidžia, kad bandymai užpildyti šią atvirą demokratijos formą iš anksto žinomu „teisingu“ turiniu veda į totalitarinį politinį režimą.

LITERATŪRA

- Agamben, Giorgio. 2011. „Introductory Note on the Concept of Democracy“ in Giorgio Agamben, Alain Badiou et al. *Democracy in What State?* New York: Columbia University Press: 1–5.
- Arendt, Hannah. 1995. *Tarp praeities ir ateities*. Vilnius: Aidai.
- Arendt, Hannah. 2001. *Totalitarizmo ištakos*. Vilnius: Tyto alba.
- Arendt, Hannah. 2005. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.
- Bernstein, Richard J. „Dewey’s vision of radical democracy“ in Molly Cochran (ed.) *The Cambridge Companion to Dewey*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 288–308.
- Budraitis, Ilya. 2014. „The Weakest link of Managed Democracy: How the Parliament Gave Birth to Nonparliamentary Politics“. *The South Atlantic Quarterly*, 113 (1): 169–185.
- Castoriadis, Cornelius. 1987. *The Imaginary Institution of Society*. Oxford, Polity, and Cambridge, Mass: MIT Press.
- Castoriadis, Cornelius. 1991. „The End of Philosophy?“ in David Ames Curtis (ed.) *Philosophy, Politics, Autonomy: Essays in Political Philosophy*. New York: Oxford Press.
- Chou, Mark. 2011. „When Democracies Fail“. *Political Studies Review*, 9: 344–356.
- Dahl, Robert. 1994. *Demokratija ir jos kritikai*. Vilnius: Amžius.
- Dewey, John. 1969. *The early works of John Dewey, 1882–1898*. Southern Illinois University Press.
- Geyer, Michael; Fitzpatrick, Sheila. 2009. „After Totalitarianism – Stalinism and Nazism Compared“ in Michael Geyer and Sheila Fitzpatrick (eds.) *Beyond Totalitarianism. Stalinism and Nazism Compared*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardt, Michael; Negri, Antonio. 2000. *Empire*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Keane, John. 2009. *The Life and Death of Democracy*. London: Pocket Books.
- Kofmel, Erich (ed.). 2008. *Anti-democratic Thought*. Exeter: Imprint Academic.
- Lefort, Claude. 1986. *The Political Forms of Modern Society. Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Lefort, Claude. 1988. *Democracy and Political Theory*. Cambridge Polity Press.
- Manent, Pierre. 2008. *Demokratija be tautų. Apie savivaldos pabaigą Europoje*. Vilnius: Versus Aureus.
- Marcuse, Herbert. 1964. *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Society*. Boston: Beaton Press.
- Murthy, Viren. 2009. „Reconfiguring Historical Time: Moishe Postone’s Interpretation of Marx“ in Viren Murthy and Yasuo Kobayashi (eds.) *History and Heteronomy*. Tokyo: UTCP: 9–30.
- Penzin, Alexei. 2014. „Tumult in the Land of Managed Democracy: An Introduction“, *The South Atlantic Quarterly*, 113 (1): 162–168.
- Petrov, Nikolai. 2011. „Highly Managed Democracy: The Tandem and the Crisis“, *Russian Politics and Law*, 49 (3): 59–85.
- Putnam, Hilary. 1975. „The „corroboration“ of theories“ in *Mathematics, Matter, and Method. Philosophical Papers, Vol. 1*. Cambridge: Cambridge University Press: 250–69.
- Rancière, Jacques. 1995. *On the Shores of Politics*. London: Verso.
- Rancière, Jacques. 2006. *Hatred of Democracy*. New York: Verso.
- Rosanvallon, Pierre. 2008. *Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shumpeter, Joseph A. 1998. *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius: Mintis.
- Tocqueville, Alexis de. 1996. *Apie demokratiją Amerikoje*. Vilnius: Amžius.
- Wolin, Sheldon S. 2004. *Politics and Vision. Continuity and Innovation in Western Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Wolin, Sheldon S. 2008. *Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted*

Totalitarianism. Princeton: Princeton University Press.

Žižek, Slavoj. 2011. *Sveiki atvykę į tikrovės dykumą*. Kaunas: kitos knygos, 2010.

Žižek, Slavoj. 2011. „From Democracy to Divine Violence“ in Giorgio Agamben, Alain Badiou et al. *Democracy in What State?* New York: Columbia University Press: 100–120.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF INVERTED TOTALITARIANISM IN POLITICAL PHILOSOPHY OF SHELDON WOLIN

The main task of this article is to analyze the relationship between totalitarianism and democracy in relation with the concept of inverted totalitarianism by Sheldon S. Wolin. The article argues that the possibilities of inverted totalitarianism are inherent within democracy itself. The tendencies of inverted totalitarianism are not only the trait of concrete political regime, but also intrinsic to global political and economic structure. The article asserts that the disciplinary tendencies in contemporary societies are radically changing the classical idea of „rule by the people“. The main conclusion is that we are witnessing not only the inversions of totalitarianism, but also the inversions of democracy. This new form of democracy can be called a total democracy without demos.

Socialinio darbo ir sociologijos katedra,
Socialinės edukacijos fakultetas,
Lietuvos edukologijos universitetas,
T. Ševčenkos g. 31, Vilnius.